

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Бабчук Олена Григоріївна

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
ORCID ID: 0000-0001-5712-909X

Велика Ірина Степанівна

директор Одеського закладу дошкільної освіти
«Ясла-садок» №48 Одеської міської ради

У даній статті розглядаються особливості роботи практичного психолога в закладі дошкільної освіти. Основна мета практичного психолога закладу дошкільної освіти полягає у забезпеченні психологічного здоров'я дітей, що включає повноцінний психічний розвиток на всіх етапах дитинства. Для досягнення цієї мети психолог виконує завдання, пов'язані з розвитком вікових та індивідуальних особливостей дитини, створенням сприятливої психологічної атмосфери, наданням своєчасної допомоги дітям, батькам та вихователям. До основних видів діяльності дитячого психолога належать: психологічне просвітництво (навчання дітей та дорослих психологічним знанням, популяризація психологічної культури, формування у батьків та вихователів розуміння необхідності психологічної роботи); психологічна профілактика (попередження можливих відхилень у розвитку дітей, створення необхідних умов їхнього повноцінного розвитку, своєчасне виявлення труднощів); психологічна діагностика (вивчення індивідуально-психологічних особливостей дітей для надання допомоги у розвитку та вихованні); психологічне консультування (допомога у вирішенні професійних питань, пов'язаних з розвитком та вихованням дітей); прогностика (передбачення можливих проблем у психічному розвитку та становленні особистості дітей, розробка стратегій їх попередження, прогнозування впливу вікових і середовищних факторів на розвиток дитини). Ефективна робота дитячого психолога вимагає високої професійної кваліфікації, емоційної стійкості, відповідальності та здатності до творчого підходу. Важливою умовою є взаємодія з вихователями, батьками та адміністрацією, а також методична підтримка з боку психологічних центрів.

Ключові слова: практичний психолог, заклад дошкільної освіти, психологічне здоров'я дітей, види діяльності, емоційна стійкість, взаємодія.

Babchuk O., Velyka I. FEATURES OF THE WORK OF A PRACTICAL PSYCHOLOGIST IN A PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

This article examines the features of the work of a practical psychologist in a preschool educational institution. The main goal of a practical psychologist in a preschool educational institution is to ensure the psychological health of children, which includes full mental development at all stages of childhood. To achieve this goal, the psychologist performs tasks related to the development of the child's age and individual characteristics, creating a favorable psychological atmosphere, and providing timely assistance to children, parents, and educators. The main activities of a child psychologist include: psychological education (teaching children and adults psychological knowledge, popularizing psychological culture, forming an understanding of the need for psychological work among parents and educators); psychological prevention (prevention of possible deviations in the development of children, creation of the necessary conditions for their full development, timely identification of difficulties); psychological diagnostics (study of the individual psychological characteristics of children to provide assistance in development and upbringing); psychological counseling (assistance in resolving professional issues related to the development and upbringing of children); prognostication (prediction of possible problems in the mental development and formation of the personality of children, development of strategies for their prevention, forecasting the influence of age and environmental factors on the development of a child). Effective work of a child psychologist requires high professional qualifications, emotional stability, responsibility and the ability to take a creative approach. An important condition is interaction with educators, parents and administration, as well as methodological support from psychological centers.

Key words: practical psychologist, preschool educational institution, psychological health of children, types of activities, emotional stability, interaction.

Вступ. Робота практичного психолога з дітьми дошкільного віку є надзвичайно важливою та актуальною, оскільки в цей період відбувається інтенсивний розвиток психічних процесів, формування основних соціальних навичок та становлення ключових особистісних рис дитини. Психолог сприяє створенню сприятливого психологічного клімату в групах, підтримує гармонійний розвиток кожної дитини, допомагає у вирішенні конфліктів та формуванні навичок ефективного спілкування.

Основними завданнями психолога в закладі дошкільного закладі є забезпечення фізичного та психічного здоров'я дітей, створення умов для їх емоційного благополуччя, а також сприяння розвитку індивідуальних здібностей кожної дитини. Для реалізації цих завдань необхідно проводити роботу, що охоплює як взаємодію з дітьми, так і співпрацю з їхніми батьками та персоналом закладу дошкільної освіти [1].

Ефективність діяльності психолога значною мірою залежить від його ролі у колективі та взаємин із керівником і співробітниками закладу. Психолог не повинен прагнути замінити керівництво; його місія – бути компетентним і доброзичливим консультантом, чії рекомендації сприймаються завдяки його професіоналізму та авторитету. Щоб досягти такого авторитету, необхідно регулярно займатися психологічною просвітою колективу й демонструвати практичну цінність психологічних знань для успішного виконання працівниками їхніх обов'язків [2].

Виклад основного матеріалу. Завдання практичного психолога в закладі дошкільної освіти (ЗДО) можна умовно поділити на дві основні групи [3]. Перша група завдань передбачає участь у виховному процесі загалом, зокрема сприяння його «психологізації». Важливу роль тут відіграє психологічна освіта персоналу та батьків, яка включає надання знань про дитячу психологію, вікові особливості дітей, оптимальні способи організації спілкування дорослих з дітьми та взаємодії дітей різного віку, принципи формування дитячих груп тощо.

Друга група завдань пов'язана з адаптацією психологічного просвітництва до конкретних умов закладу. Воно не повинно обмежуватися лише загальними знаннями з дитячої психології, а має враховувати результати аналізу індивідуальних особливостей конкретного ЗДО, особливості його колективу, національні традиції, місцеві умови, рівень кваліфікації персоналу, індивідуальний стиль роботи вихователів, а також специфіку дітей та їхніх сімей. Робота цієї групи спрямована на врахування індивідуально-психологічних особливостей дітей у виховному процесі. Використовуючи методи спостереження та діагностики, практичний психолог проводить тривале вивчення кожної групи дітей у закладі, визначає особливості взаємин між вихователем і дітьми, а також між самими дітьми. Крім того, він оцінює індивідуально-психологічні якості окремих дітей і рівень їхнього інтелектуального розвитку [3; 4].

На основі цієї роботи психолог формує рекомендації для вихователів та батьків, зокрема щодо диференціації навчально-виховного процесу. У деяких випадках ці рекомендації можуть включати розробку методів корекційної роботи з дітьми. Водночас важливо пам'ятати, що психолог не повинен виконувати завдання, які належать до компетенції медицини чи спеціальної педагогіки. За потреби він рекомендує звернутися до відповідних спеціалістів – педіатра, дитячого психоневролога, дефектолога, логопеда – або сам залучає їх для консультації [3; 5].

Також до цієї групи завдань належить оцінювання готовності дитини до школи та проведення відповідної корекційної роботи. Проте, незважаючи на те, що формування психологічної готовності до школи є важливим завданням дошкільного виховання, воно не є ані єдиним, ані головним у роботі психолога. У будь-якому разі пріоритетом має залишатися забезпечення емоційного благополуччя дитини та сприяння їй максимально можливого загального розвитку.

Згідно з Положенням про психологічну службу системи освіти України, одним із ключових напрямів роботи психологічної служби, а також практичного психолога, є діагностика [3]. Вона передбачає проведення психологічного обстеження вихованців, учнів і студентів, їхніх груп та колективів, моніторинг умов і особливостей індивідуального розвитку, а також виявлення факторів, які ускладнюють їхнє навчання чи розвиток.

До основних методів психологічної діагностики належать спостереження, експеримент, бесіда, інтерв'ю, анкетування, аналіз продуктів діяльності, застосування особистісних опитувальників і психологічного тестування [4].

Організація психодіагностичної діяльності базується на таких принципах: відповідність обраних методів цілям психодіагностики; доступність результатів для розуміння батьків і педагогів; прогностичність застосовуваних методик; наявність розвивального потенціалу в обраних методах; економічність і ефективність процедур. Дотримання цих принципів забезпечує ефективність роботи практичного психолога, сприяючи досягненню мети діагностики та розвитку кожної дитини.

У сфері психодіагностики виділяються три основні діагностичні схеми: базовий діагностичний мінімум; первинна диференціація між нормою та патологією розумового розвитку; поглиблене психодіагностичне дослідження.

Діагностичний мінімум – це всебічне обстеження дітей з метою виявлення психологічно благополучних дітей та тих, що мають труднощі у навчанні й розвитку. Якщо проблеми свідчать про розумові порушення, психолог проводить первинну диференціацію норми та патології, але не встановлює діагнози. Психолог визначає, чи пов'язані труднощі з розвитком, і рекомендує консультації спеціалістів, якщо це необхідно [6].

У разі виникнення навчальних труднощів за відсутності проблем у розумовому розвитку, психолог здійснює роботу в рамках третьої діагностичної схеми – поглибленого діагностичного дослідження. Таке дослідження психолог зазвичай проводить на запит батьків або педагогів.

Корекція – це комплекс психолого-медико-педагогічних заходів, спрямованих на усунення відхилень у психофізичному та індивідуальному розвитку й поведінці, схильності до залежностей і правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки та формування соціально корисної життєвої перспективи [7].

Психолог здійснює корекцію психічного розвитку у випадку тимчасової затримки, соціально-педагогічної занедбаності та інших девіацій, спричинених соціально-психологічними і педагогічними причинами.

Об'єкти психокорекції – це сфери особистості, які змінюються (наприклад, порушення в поведінці дитини), а предмет корекції – це психологічна реальність, саме на яку спрямований вплив (образ «Я», навчальна мотивація, тривожність, страх, агресивність) [7].

Основними формами корекційної роботи в освітніх закладах є ігротерапія та арттерапія [6]. Ігротерапія поділяється на дві основні категорії залежно від ролі дорослого під час гри: директивну та недирективну ігротерапію. У директивній ігротерапії дорослий виконує функцію організатора гри, визначаючи та розподіляючи ігрові ролі серед дітей. Це допомагає дітям усвідомлювати власну поведінку та причини виникнення конфліктів. У недирективній ігротерапії дорослий не втручається у спонтанну гру дітей, а лише забезпечує комфортні умови для її проведення. Такий метод застосовується при роботі з емоційно вразливими та тривожними дітьми. Арттерапія передбачає проведення занять художньо-прикладного змісту, як-от музикотерапія, казкотерапія, малювання, ліплення з пластиліну, глини, тіста, виготовлення різноманітних поробок з підручних матеріалів тощо. Головною метою арттерапії є самовираження через засоби мистецтва. Використання різних видів арттерапії найбільше рекомендовано для дітей віком від 6 років. Для молодших дітей перевага надається ігротерапії [6].

Сьогоднішня реальність українського суспільства підкреслює важливість реабілітації як психологічної та педагогічної допомоги дітям у кризових ситуаціях [8]. Для запобігання або зменшення негативних наслідків конфліктних ситуацій важливо формувати у дітей, батьків та педагогів усвідомлення поточної ситуації. Це особливо стосується потреби в моніторингу нових законів та інших нормативно-правових актів, які активно ухвалюються для захисту і допомоги людям у складних життєвих обставинах. Своєчасне інформування дітей, батьків та педагогічних працівників про такі зміни допоможе їм звертатися по допомогу в разі потреби, одночасно запобігаючи більш серйозним наслідкам кризових ситуацій.

Профілактична робота практичних психологів є невід'ємною складовою професійної діяльності у сфері дошкільної освіти та психологічної підтримки. Профілактика полягає в своєчасному запобіганні відхилень у психофізичному розвитку дитини, формуванні особистості, міжособистісних стосунків, а також у запобіганні конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі. Це передбачає створення сприятливих умов для гармонійного розвитку дітей, своєчасне виявлення та усунення факторів ризику, спрямованих на виникнення проблем у навчанні, спілкуванні або поведінці. Особлива увага приділяється співпраці педагогів, психологів та батьків для забезпечення комплексного підходу до вирішення проблем, ранньої діагностики можливих порушень та формування навичок ефективної комунікації й саморегуляції у дітей [9].

Наступним, є прогностика, яка охоплює розробку та використання моделей поведінки груп та індивідів у різних умовах, проектування змісту й напрямків індивідуального розвитку дітей дошкільного віку, а також складання життєвих планів на основі визначення тенденцій розвитку груп та міжгрупових відносин. Вона спрямована на передбачення можливих змін у поведінці дітей залежно від умов середовища, їхніх індивідуальних особливостей та соціальних взаємодій. Це дає змогу створити адаптивні стратегії виховання й навчання, забезпечити підтримку дітей у критичні періоди розвитку та сприяти формуванню їхньої особистості у гармонії з соціальними вимогами й цінностями.

Одним із ключових напрямів діяльності психолога в закладах дошкільної освіти є робота з батьками. Це питання потребує уваги, оскільки дослідження сімейних проблем і виховання свідчить про зростаючу потребу батьків у допомозі психологів. Психологічні консультації та рекомендації необхідні не лише для батьків дітей «групи ризику» або для сімей із проблемами, але й для кожної родини на певному етапі її розвитку.

Основними завданнями психолога в роботі з батьками є: психологічна просвіта, що включає лекції, бесіди та індивідуальні консультації; надання інформації про нормативи психічного розвитку дітей; розширення та поглиблення знань батьків про закономірності психічного розвитку та особливості соціальної ситуації в кожному віковому періоді; створення позитивних взаємин між батьками та дітьми; допомога батькам у розвитку власних здібностей, впевненості в собі та почуття відповідальності за дітей; розвиток почуття батьківства та позитивного сприйняття власної дитини; пропаганда психологічних знань; руйнування хибних установок та формування правильних підходів до виховання дітей у сім'ї.

Робота практичного психолога з батьками є складною і важливою, незалежно від того, чи працює психолог у ЗДО, чи у школі. Психолог має діагностувати психологічний клімат у сім'ї, взаємостосунки батьків і дітей, а також розуміти стресогенні моделі виховання.

Загурська І.С. виділяє п'ять груп факторів, що шкодять психологічному благополуччю дитини [10]:

Перша група факторів. Батьки не справляються з віковими проблемами розвитку дитини, демонструючи надмірну принциповість і вимогливість. Вони створюють ідеальний образ дитини, очікуючи від неї те, чого самі не досягли.

Друга група факторів. У цьому випадку раціональний аспект домінує у вихованні. Батьки накладають багато заборон і моральних зобов'язань, що призводить до втрати дитячої безпосередності, закомплексованості та страху висловлюватися.

Третя група факторів. Батьки не враховують індивідуальних особливостей дитини, проявляють негнучкість у вихованні, нерівномірну емоційну підтримку, непослідовність та неузгодженість виховних впливів від різних членів родини. Ці фактори можуть спричинити тривожність та невпевненість у дитині.

Четверта група факторів. Ця група включає негативні зміни у батьків, що викликають внутрішній конфлікт у дітей: тривожність, афективність, надмірну соціалізованість, домінантність, недовіру, та брак позитивних емоцій у стосунках з дітьми.

П'ята група факторів. Ця категорія включає основні характеристики виховання, які у надмірно вираженій формі спричиняють невротизацію дітей: (підвищена опіка та гіперопіка; батьківська любов до дітей; контроль за дітьми; розвиток дитини).

Висновки. Робота практичного психолога в закладах дошкільної освіти дуже важлива. Вона спрямована на забезпечення гармонійного розвитку дітей, підтримку їхнього психічного здоров'я, виявлення та корекцію можливих відхилень у розвитку на ранніх етапах. Практичний психолог допомагає створити сприятливе освітнє середовище, сприяє формуванню позитивних міжособистісних стосунків у дитячому колективі, підтримує педагогів і батьків у вирішенні психологічних питань. Завдяки професійній діяльності психолога забезпечується раннє виявлення та профілактика стресових ситуацій, конфліктів і труднощів, а також розробка індивідуальних програм розвитку, спрямованих на розкриття потенціалу кожної дитини.

Література:

1. Ткачук І.І. та співавтори Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби: практичний посібник / за заг. ред. В.Г. Панка. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 100 с.
2. Андросюк В., Юрченко-Шеховцова Т. Теоретико-методологічне підґрунтя оцінки ефективності діяльності психолога (компаративний аналіз). *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). С. 35–45.
3. Бабчук О. Г. Психологічна служба в системі дошкільної освіти: навчальний посібник. Одеса : Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2023. 166 с.
4. Алексеева Ю.А., Артемчук О. Г., Шишова О. М. Психодіагностика дітей та підлітків: навчально-методичний посібник. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 108 с.
5. Марінушкіна О. Є., Замазій Ю. О. Порадник практичного психолога. Х. : Вид. група «Основа», 2007. 240 с.
6. Харківська А. Арт-техніки у корекційній роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2024. Том 12, № 4. С. 48–52.
7. Чеботарьова О. В. та співавтори Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку /навчально-методичний посібник Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.
8. Пророк Наталія та співавтори Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 1. Київ, 2018. 208 с.
9. Бігун Н.І.. Профілактична робота в практичній психології: навчально-методичний комплекс дисципліни. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2011. 96 с.
10. Загурська І.С.. Психологічна служба в системі освіти: Курс лекцій. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2015. 166 с.

References:

1. Tkachuk, I.I. et al. (2024). *Zastosuvannya diahnostychnykh minimumiv v diyal'nosti pratsivnykiv psykholohichnoyi sluzhby: praktychnyy posibnyk* [Application of diagnostic minimums in the activities of psychological service workers: a practical manual] (2nd ed.) Kyiv : UNMC of practical psychology and social work (in Ukrainian).
2. Androsyuk, V., & Yurchenko-Shekhovtsova, T. (2024). *Teoretyko-metodolohichne pidgruntya otsinky efektyvnosti diyal'nosti psykholoha (komparatyvnyy analiz)* [Theoretical and methodological basis for assessing the effectiveness of a psychologist's activities (comparative analysis)]. *Yurydychna psykholohiya*, 1 (34), 35–45. (in Ukrainian).
3. Babchuk, O. G. (2023). *Psykholohichna sluzhba v systemi doshkil'noyi osvity: navchal'nyy posibnyk* [Psychological service in the system of preschool education: a textbook]. Odessa : Publishing house "Leradruck" (in Ukrainian).
4. Alekseeva, Yu.A., Artemchuk, O.G., & Shyshova, O.M. (2011). *Psykhodiahnostyka ditey ta pidlitkiv: navchal'no-metodychnyy posibnyk*. [Psychodiagnosics of children and adolescents: educational and methodological manual]. Kyiv : NPU named after M.P. Dragomanov (in Ukrainian).

5. Marinushkina, O. E., & Zamazyi, Yu. O. (2007). *Poradnyk praktychnoho psykholoha* [Practical Psychologist's Advisor]. Kh. : Publishing House "Osnova" (in Ukrainian).
6. Kharkivska, A. (2024). Art-tekhniky u korektsiyniy roboti z dit'my z movlennyevymy porushennyamy [Art techniques in correctional work with children with speech disorders]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka* 12, (4), 48-52. (in Ukrainian).
7. Chebotaryova, O. V. et al. (2020). *Korektsiyno-rozvyval'ni tekhnolohiyi navchannya ditey z kompleksnymy porushennyamy rozvytku: navchal'no-metodychnyy posibnyk* [Correctional and developmental technologies for teaching children with complex developmental disorders: teaching and methodical manual] Kyiv : Mykola Yarmachenko Institute of Educational and Educational Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukrainian).
8. Prorok, Nataliya et al. (2018). *Osnovy reabilitatsiynoyi psykholohiyi: podolannya naslidkiv kryzy. Navchal'nyy posibnyk* [Fundamentals of Rehabilitation Psychology: Overcoming the Consequences of the Crisis. Textbook] (Vol. 1). Kyiv (in Ukrainian).
9. Bihun, N.I. (2011). *Profilaktychna robota v praktychniy psykholohiyi: navchal'no-metodychnyy kompleks dystsypliny* [Preventive work in practical psychology: educational and methodological complex of the discipline]. Kamianets-Podilskyi : Medobory-2006 (in Ukrainian).
10. Zagurska, I.S. (2015). *Psykholohichna sluzhba v systemi osvity: Kurs lektsiy* [Psychological service in the education system: Course of lectures]. Zhytomyr : Publishing house of I. Frank ZhDU (in Ukrainian).

Статтю прийнято до публікації 08.11.2024